

Dějiny pod dlažbou města

HUBERT JEČNÝ

Město je složitý organismus, který narůstal v dlouhém časovém vývoji. Historie města není jen více méně poutavým vyprávěním dávno minulých událostí, ale je naopak velmi aktuální současností života obyvatel, neboť určila půdorys ulic, náměstí a celých čtvrtí, ve kterých se stále bydlí a pracuje, zanechala zde četné architektury, plastiky a malby, které tvoří podstatu prostředí soudobého člověka, vytvořila specifický charakter města, po staletí zvolna formovala jeho individuální a neopakovatelnou tvář.

V městě jako je Praha není hranic mezi minulostí a současností. Je to funkční, urbanistický a výtvarný celek, který lze pochopit jen v hlubokých souvislostech minimálně jednoho tisíciletí.

Modelování složité struktury města ovlivňovala v průběhu času řada komponentů. Chceme-li poznat smysl města a principy jeho vývoje, nejen minulého, ale právě toho současného a budoucího, je nutné sledovat alespoň ty hlavní komponenty, jež na ně působily. Mnohé z toho zaznamenávají písemné prameny. Archivní materiály byly základním zdrojem poznání historie města a stovky badatelů pročítali po léta staré listiny, sbírali a interpretovali jednotlivé údaje. Tato práce není sice zdaleka ukončena, zanechává však nutně mnohá bílá místa v časové posloupnosti, čím dále do minulosti, tím větší, úměrně k tomu, jak řídnou

dochované listiny, až nakonec tento zdroj informací se zcela vytrácí.

Písmo je však jen jedna forma záznamu minulých událostí a projevů člověka. Myšlenky, vůle a dílo generací předků jsou všude kolem nás, obklopují nás, spoluvytvářejí a spoluovlivňují naše prostředí a ještě větší měrou přetrvávají kolem nás ukryty pod přemalbou či omítkou a zejména dlažbou dnešních ulic a dvorů. Jsou to nejen zbytky staveb obytných, výrobních a kultovních, zaniklých klášterů či paláců nebo torza hradeb, které jsou kryty ve sklepení a ve zdech dnešních domů, patří sem dlažby starých cest a tržišť, pozůstatky všech řemesel a jejich vybavení, železářské pece právě tak jako hrnčířské dílny, kovárny, dvorce obchodníků a další vybavení města od příkopů po tržiště, špitály, jezy a vodovody. Patří sem všechny mísy a džbány, železné, keramické, skleněné či dřevěné předměty a nástroje, zbraně, mince, šperky, až po pohřební kult.

Kolmá stěna výkopu v pražském terénu hovoří velmi výmluvně k tomu, kdo se v ní naučí číst, o dějích zdejšího života. Vrstva uhlíku a spaleniště dokumentuje katastrofy, které další doby překryly humusem zahrady. Udupaná malta a štěpiny opuky jsou terénem z doby výstavby středověkého objektu, destrukce kamenné zdi dokládá jeho přestavbu, formáty cihel a technologie stavby dokumentují další

údobí, o kterých písemné prameny třeba zcela mlčí. Fragmenty keramiky napomáhají datovat jednotlivé vrstvy terénu a přitom každý soubor nalezených předmětů současně otvírá téma o životě a díle Pražanů té doby. Odkryté zdivo zaniklých objektů upřesňuje představu o staré podobě města, jež v relikttech určuje i organismus jeho soudobého útvaru a jeho svébytného a nenapodobitelného charakteru.

Tam, kde písemné zprávy již neposkytnou další údaje a zanechají nás pouze v dohadtech, přináší nové poznatky stavební archeologie, která ozřejmí a lokalizuje mnohé kusé zprávy, dodá stručné literě prostorovou formu, doplní mnohá bílá místa historie města a přitom otvírá i vlastní problematiku a řeší své poznatky¹.

V dějinách města se střídají údobí latentního poklidu s obdobími rušného kvasu, kdy mentalita i tvář města nabývá značných proměn. Někdy je to opravdu revoluční proces, jindy po dobách stagnace město kvapem dohání svou výtvarnou i funkční rekonstrukci.

Takové údobí stavební konjunktury Prahy je průvodním zjevem i naší epochy. Je to však současně epocha strojů — i když v našem stavebnictví zatím na počátku svého vývoje, přesto do terénu zasahují výkonné mechanismy přesunující celé kubíky zeminy. Rentability rychlé práce strojů hlídají normy a nikdo nemá zájem ani pomyšlení sledovat, do čeho rypadlo zasahuje. Doby, kdy při rukodělné práci lopatou a krumpáčem byl postřehnout každý zasypaný džbán nebo pohřeb a povolán odborný pracovník, patří již minulosti. Stroj, ovládaný za sklem kabiny, nevidí a nemá zájem na kulturních nálezech. A lidé kolem nich poutaní produktivitou, termíny, normou a mzdovým systémem také ne.

Dějiny města mají tedy na vybranou.

Buď uzavřou své stránky, omezí se na dílčí upřesnění interpretace některé listiny nebo jiných údajů a svá bílá místa se pokusí nadále překlenout různými variantami hypotéz, které již patrně zůstanou navždy nepotvrzené, anebo ve vědeckotechnické revoluci — jak začínáme označovat nastupující epochu — nebude dopřáno strojům stát se monopolem a diktátorem života, ale ve vědeckotechnickém systému mechanismů společnost najde způsob a prostředky, jak dále sledovat dějiny města ukryté pod jeho dlažbou, dříve než budou nenávratně postiženy novou výstavbou.

Je to otázka, kterou nutno rychle řešit. Budeme-li dlouho uvažovat nebo očekávat, že to vše snad vyřeší jiné instituce nebo cizí vzory, nemusíme o tom uvažovat vůbec a dějiny města ukryté pod dlažbou můžeme rovnou odepsat. Město není totiž jen nadzemní zástavba, ale stále houstnoucí síť podzemních zařízení a instalací. Je to metro, garáže, automobilové tunely, stále narůstající kapacita různých instalací a kanálů, teplovodů, kolektory, město je v tísní nuceno zapouštět do podzemí rozličné provozy, hygienická zařízení, průchody a podchody svých komunikací a mimoúrovňové křižovatky, ale i celé sály nebo bludiště různých zařízení pro obyvatele. Praha musí mnohé dohánět a závod s časem bude čím dál tím tísnivější a naléhavější².

Sledovat dějiny města ukryté pod dlažbou má však mnoho složitostí. Jeho tisíci-letý život nakupil zejména v centru kulturní vrstvy až do čtyř či více metrů. Proniknout řadami těchto horizontů a orientovat se v nich je obtížný úkol nejen vědecký, ale i ekonomický a fyzický. Když zapažená sonda znesnadňující přehled obedněnými stěnami narazí v hloubce na

Stavební bagr rozebírá nejstarší vrstvy pražského ghetta, odkryté pod sklepy domů demolovaných pro stavbu Interhotelu, poslední příležitost k poznání této severní části ghetta nenávratně mizí, stavebně archeologický výzkum je v takovém prostředí již úsilím zcela problematickým (snímek Z. M. Zenger)

okraj objektu, jehož podstatná část zůstává dále pod terénem, poradte archeologovi, zda má odejít anebo se hloubit v sousedství do dalších desítek kubíků zeminy. Výzkum je omezován hustou zástavbou, kde provozy v přímém sousedství nedovolují pokračovat, anebo kde sousední hluboko založená zástavba či instalační rýha historický terén již zcela zničila. Širších odkryvů, jež mohou přinést souborné výsledky vhodné pro atraktivní publikaci, dává město málo. Někdy se o archeologických lokalitách ví, ale je

třeba dlouho čekat, než se naskytne příležitost, kdy je objekt uvolněn a připravovanou investicí umožněno získání potřebných finančních prostředků. Většinou je však nutno obraz dějin města mozaikovitě skládat z drobných dílčích nálezů shromažďovaných dlouhou dobu a zvolna upřesňovat výsledky dalších prací.

To jsou některé důvody, proč Praha — jedno z nejstarších, největších a nejvýstavnějších měst severně Alp — zůstává stále městem nejméně poznaným. Ale ze stejného důvodu nutno také všem archeo-

logům, kteří se dějinám Prahy věnovali přes všechny potíže, nevděčnost a neefektivnost úkolu, projevít plné uznání, ať to jsou pracovníci archeologického ústavu ČSAV, zvláště pak I. Borkovský, nebo pracovníci pravěkého oddělení Muzea hl. m. Prahy.

Rekonstrukce a modernizace Prahy spolu s mechanizací staveb stále stupňují nároky a omezují čas. Je nutno si uvědomit, že každý dílčí zásah do historického terénu je pro dějiny města kvalitativně totéž, jako zničení jedné důležité listiny nebo i celého svazku dosud nepřečtených písemných materiálů. Přitom k listině deponované v archívu je možno se kdykoli po chybné interpretaci znovu vrátit, popřípadě její studium odložit na vhodnější dobu, ale zásah do terénu likviduje jednou provždy všechno, co bylo ještě schopno vyprávět o životě města, ať je to zásah stavebního bagru či trasa instalace anebo archeologická sonda položená bez dostatečné péče. V tom směru máme všichni stejnou historickou odpovědnost, stavbaři a investoři, historici a památkáři, právě tak jako funkcionáři města.

U vědomí této situace působí v Praze několik institucí, které zachraňují vše, jak jim to jejich možnosti dovolují. Úsilí není však zdaleka v souhlasu s danými potřebami, zejména po materiální stránce, a nedořešena je i koordinace. Plán výstavby města jde si svou linií a odborné archeologické instituce začleněné do svého kulturního či vědeckého sektoru se dovídají o připravovaných zásazích stavbařů zpravidla náhodou a opožděně. Nejužší kontakt s investičním děním v městě má z těchto institucí Středisko státní památkové péče a z toho vyplynula povinnost začlenit se i do tohoto úkolu.

Odborná hlediska mají svou specializaci, jak ji nutně přináší prohlubující se

vědecké poznání. Pracovník sledující stavební vývoj objektu nemusí ve svém výzkumu docenit stratigrafii substrukcí, zejména starších terénů a nálezů hmotné kultury, zvláště když se jen okrajově druzí ke sledovaným superpozicím. Naopak odborník soustředěný na vývoj nálezů hmotné kultury věnuje se patrně s menší intenzitou historicko-urbanistickým souvislostem nebo i půdorysným vztahům dané lokality a asi se méně soustředí na malty a technologii odkrytého zdiva. Jako ve všech vědních oborech nutně i zde stoupá požadavek týmové spolupráce. Zatímco jedna skupina bude z daných nálezů rekonstruovat život starých Pražanů v jednotlivých dobách podle dochovaných reliktnů, druzí se v úzkém kontaktu a na stejných materiálech více soustředí na organismus města samotného, problematiku urbanistického vývoje a jednotlivých objektů, kde v jádru konstrukcí a v substrukcích je dochována starší historie daného místa. Před jakýmkoli stavebním zásahem — nemá-li zničit dosud ukryté hodnoty výtvarné i historické, jež z vnějšího optického hodnocení nelze odpovědně vytýčit — nutno provést hloubkový výzkum. Zásah v superpozicích ovšem ničí čitelnost spodních horizontů a proto odpovědně vedený výzkum nutno vést až do skutečně sterilních terénů. V Praze tedy na každém kroku je zájem památkáře současně zájmem archeologa a naopak, rozpory jsou pouze v tom, že možnosti realizace výzkumu pokulhávaly převážně příliš daleko za teorií.

S výzkumem souvisí i další otázka, jakou formou koncentrovat dílčí nálezy, aby z jejich mozaiky byl postupně skládán celkový obraz historie města. Až na některé úseky život města nedovolí souvislejší výzkum hlavně na větších plochách, a zřejmě nezbude než se smířit s tím, že

širší vztahy se projeví až časem z dílčích, někdy zdánlivě nevýznamných a v dané lokalitě třeba i zcela neinterpretovatelných poznatků. Jde o to, aby tyto dílčí materiály zdánlivě nezajímavé a bez obšírnějších vyprávěcích schopností, které v tomto omezení nikdy nebudou publikovány, zůstaly uchovány pro studium širších vztahů. Je to i otázka zcela lidská, aby neatraktivní materiály dostatečně nepoutající zájem a nereprezentující jméno odborného pracovníka, neposkytující možnosti publikační, nezůstaly opomenuty a nepracovány. Na prestiž osobní nebo instituční Praha již často doplatila.

Zásahy do historických terénů rychle pokračují a je nutno rychle jednat.

Na otázku, jak dál, již v mnohém naznačoval cestu článek Miroslava Richtera a Zdeňka Smetánky v ročníku 1965 *Knihy o Praze*, který naprosto neprávem zanikl v reportážním a magazínovém charakteru kdysi tak významného sborníku.

Oba autoři konstatují, že v řadě evropských měst se již prakticky uskutečňuje to, co v Praze zůstává stále na okraji, nepochopeno a diskutováno. Z různých systémů — z nichž zcela specifická situace se naskytla v městech postižených válkou, kde destrukce otevřely široké plochy archeologickému zájmu — poukazují na dva typy řešení plánovitého archeologického výzkumu města. Ve švédském Lundu je jakákoli stavba či terénní úprava v historickém jádru vázána na povolení památkového orgánu, které je podmíněno archeologickým výzkumem prováděným na náklad stavebníka. Výzkum je odborníky centrálně dokumentován a archivován. Mozaikovitost výzkumů při stabilizované praxi dílčích izolovaných nálezů postupně dotváří celkový obraz historie města.

Jiný postup zvolili v Krakově, kde při městské správě je vytvořena samostatná

archeologická skupina, která sleduje všechny územní práce a na důležitých místech provádí celkové výzkumy. Orientační poznatky o rozsahu a skladbě vrstev na území celého Krakova také získává pomocí vrtů. Účinná spolupráce mezi stavbaři, památkáři a archeology zajišťuje, že výzkum památkově významných objektů je prováděn v předstihu, dotován z fondu na ochranu a údržbu památek a je veden tak, aby postihl všechny souvislosti. Systematicky jsou sledovány i kanalizační rýhy. Souvislé provádění větších plánovaných výzkumů, doplňované průběžným evidováním drobnějších zásahů do terénu a jednotlivými zajišťovacími výzkumy, připravuje systematické poznání města, jak se také výrazně projevuje v novější literatuře o dějinách Krakova.

Nezbývá než spolu s M. Richterem a Z. Smetánkou konstatovat, že do této polohy má Praha daleko, třebaže svým významem a historií by měla stát na předním místě. Přehlížíme-li, jakou pozornost těmto otázkám věnují jiná evropská města od Anglie až po SSSR, projeví se, co všechno u nás zůstává nevyřešené, ač předpoklady zde máme.

V Praze totiž jsou instituce schopné tyto úkoly zvládnout a organizovat za plné podpory a aktivní spolupráce naší nejvyšší vědecké instituce, Akademie věd. Problematickou zůstává vazba na investiční organizaci a otevřená je otázka ekonomická. Tyto problémy nelze řešit z polohy vědeckých a kulturních pracovišť a jinde se zase zřejmě nedostává vědecký a kulturní zájem. Zdlouhavost postupů naší stavební výroby vyvolává také obavy a zábrany při všech dalších zásazích, které by mohly prodloužit realizaci stavby. Uplynulá leta neměla ostatně ani potřebu hledat historickou pravdu a dialektiku dějinného vývoje.

Teprve když jsme pochopili kulturní a ekonomický význam cestovního ruchu, vzrostl u mnohých lidí zájem o vnější tvář města. Mnozí si až při této příležitosti uvědomili, že jsou zde nakupeny hodnoty velkého dosahu, které jsou naší generaci svěřeny, a že nemáme práva je promarnit. Zasahovat do struktury města předpokládá jeho organismus bezpečně znát a rozumět mu, pochopit jeho podstatu a principy vývoje, rozumět jeho dějinám stejně tak jako jeho výtvarnému projevu. Nedostatek poznání může vést nejen k narušení dosud ukrytých hodnot, ale při rekonstrukci může vést i k deformaci skutečné tváře města podle osobitých vykonstruovaných představ a názorů a tak k pozvolnému popírání jeho svérázného charakteru, což je v podstatě jen jiná forma purismu, neméně scestná a škodlivá.

Do uceleného poznání města nám mnoho schází. Poukazují na to již ve svém článku M. Richter a Z. Smetánka.

Příkladem stále otevřených problémů je, v jakém sídelním prostředí a za jakých podmínek se začala Praha rozrůstat do městského útvaru, nebo jaký je vztah předhistorického osídlení dejvicko-bubenečské oblasti k sídlišti narůstajícímu na staroměstském brodu. Proč se to odehrálo právě v pražské kotlině a nikoli třeba na Roztočku, kde pod Levým Hradcem byly přibližně stejné vývojové možnosti, které motivy vedly ke koncentraci právě do zdejšího údolí. Kde bylo vlastní krystalizační jádro města, na levém či pravém břehu, nebo zda vyrůstalo současně na obou stranách brodu. Velká Morava nepochybně přenechala Čechům nejen svůj literární odkaz, ale setkáváme se s jejím širším působením již na řadě míst a její vlivy jistě procházely i pražskou křižovatkou. Dlouho jsme pokládali kvádříkové zdivo za nezbytný projev nejstaršího na-

šeho stavebnictví a všechno lomové zdivo jsme přisuzovali až gotice, dnes však musíme ledacos revidovat a dívat se poučenějším pohledem. Jakou působnost pro vývoj města mělo přeložení trasy jantarové stezky přes Čechy. Jak se podílelo domácí prostředí na struktuře a formě města, neboť vytvářelo nepochybně jeho ekonomickou základnu, a jakou roli v tom hrály osady cizích kupců. Nezkresluje proto naši představu o městě soustředěný zájem na některé typy stavebních objektů, není to hledisko příliš jednostranné? Odněkud bylo však nutno začít; tedy od objektů zanechávajících nejhmotnější stopy. Kolik úsilí si ještě vyžádá spolehlivá rekonstrukce historického terénu, ověření tras dálkových cest a krystalizace osídlení ovlivněná těmito vztahy. Z dalšího vývoje více tušíme, než jsme schopni dovodit, velký proces, kterým se rostlé osady a sídlištní jádra různého charakteru organizovaly v sevržený městský útvar a jak život na konfliktní křižovatce evropských cest pak modeloval jeho výraz. Co vlastně známe o tomto městě mimo Tomkovy výpisky z nejstarších, dnes již dokonce shořelých městských knih, že jeden dům vlastnil soukeník a druhý třeba konvář, když představa o formě a dispozici těchto domů se nám teprve zvolna konkretizuje. Ale ani významnější objekty, zejména církevní, u nichž písemné zprávy jsou značně obsažnější, neposkytují o sobě zdaleka plnou představu. O to labilnější jsou naše znalosti urbanistické kompozice města, zejména v nejstarších fázích vývoje³.

To jsou jen některé problémy pražské historie, které čekají na řešení. Nezměrnou práci přinesla pasportizace SÚRP MO, provedená na popud památkové péče ÚNV hl. m. Prahy za spolupráce územního plánu ÚNV — jejíž plné docenění

přinese až čas; ale právě ona naznačila a vyprovokovala tolik dalších otázek, za kterými nutno se vypravit.

Poznat a pochopit město je opět poněkud jiný pohled, než mají jednotlivé vědecké disciplíny. Vyhodnocení nálezů hmotné kultury, jejich topologie a chronologie je jedna stránka věci, zhodnocení půdorysných schémat a stavebních detailů a definování těch nebo oněch zahraničních vlivů je další metoda. Město je však organický celek, nedílný a mnohotvárný. Není to jen více méně organizovaná sku-

pina objektů, ale právě život, který zde po staletí pulsoval a tvořil, milióny osudů, malá a velká dobrodružství. Listiny z toho zachytily jen malou část, mnohé lze však přecíst z terénů pod dlažbou města.

Stavbaři tyto terény otvírají.

Musíme se proto rozhodnout, zda tuto možnost pomíneme a uzavřeme další stránky dějin města — anebo zda jsme opravdu dorostli prahu vědeckotechnické epochy a budeme nadále přistupovat k historii města s vědomím historické odpovědnosti.

Poznámky

¹ Píša, Vladimír: Stavebně archeologický výzkum Prahy a jeho výsledky. Staletá Praha II, 1966, 56 n., Tam uvedena i starší literatura.

² Návrh na ustanovení archeologické komise, která by zajišťovala a koordinovala výzkum Prahy, podávala pražská památková péče již v padesátých letech. Viz Píša, V.: Rozvoj státní památkové péče. Ochrana památek, 1960, 16 n. V prosinci 1969 došlo pak k ustavení komise, která pod vedením akademika J. Filipa se ujala řízení archeologického výzkumu Prahy. Skládá se z institucí, na nichž spočívá těžiště úkolů při zajišťování výzkumu Prahy, a dalších odborníků pracujících na sídelním vývoji města.

³ Líbal, Dobroslav — Píša, Vladimír: Příspěvek k poznání půdorysného vývoje historického jádra Prahy v období raného feudalismu. Ochrana památek, 1958, 19 n.